

Černý, Marcel

Sestavování slunce jako básnicko-filozofická skládačka

Porta Balkanica. 2023, vol. 14, iss. 1-2, pp. [65]-71

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80522>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20240909

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SESTAVOVÁNÍ SLUNCE JAKO BÁSNICKO-FILOZOFICKÁ SKLÁDAČKA

Recenze je upravenou verzí proslovu, který zazněl na křtu nové sbírky Lidie Gălăbovy *Sglobjavane na slănceto* (Sestavování slunce, 2021)

Marcel Černý

Bulharská básnířka Lidia Gălăbova, dobře známá i v českém prostředí, je Plovdivčanka, ale dětství a práh dospělosti prožila v Rodopech v malebném městečku Devin. Poezii začala psát již v období Gorbačovovy perestrojky a od sklonku totality publikuje pravidelně v bulharských novinách i časopisech jako představitelka generace dospívající na přelomu 60. a 70. let minulého století. Tohle pokolení už bylo oproti tomu předchozímu vychováváno v ovzduší o něco svobodnějším a liberálnějším, rozdíl deseti dvaceti let znamená v období po zářijovém převratu (1944), kdy se Bulharsko ocitlo pod bezprostředním sovětským vlivem, značný posun od rigidního stalinismu, projevuujícího se v literatuře ve formě vulgárně schematizujícího tzv. socialistického realismu, záhy zbytnělého a skutečnými básníky záměrně obcházeného, ba ignorovaného.

Doposud Lidia Gălăbova samostatně vydala pět básnických sbírek. První z nich, *Izgubeni-jat model* (Ztracený model, 1994), vyšla s podporou bulharského ministerstva kultury v sofijském nakladatelství Izdatelska kăšta „Ivan Vazov“, tři následující pak rovněž v Sofii vydalo nakladatelství Izdatelsko atelie Ab: jmenovaly se *Procep* (Průrva, 2001), *Geografija na dušata* (Zeměpis duše, 2006) a *Angelite na grada* (Andělé města, 2008). V roce 2018 vyšla v pražském nakladatelství Novela Bohemica

její pátá, tentokrát česká kniha veršů *Andělé Zlatého města*, do níž autorka uložila (vedle tvorby vzniklé v bulharštině) i několik básní napsaných česky – žije totiž už přes dvacet let v Praze a místní genius loci Lidii učaroval (srov. rozsáhlý doslov věnovaný básnířce i jejím bulharským předchůdcům, kteří ve své tvorbě opěvovali Prahu [Černý 2018]).

Její prozatím poslední, šestá básnická kniha *Sglobjavane na slănceto* (Sestavování slunce) spatřila světlo světa v Sofii předminulého roku, a to opět v nakladatelství Izdatelsko atelie Ab. Esejisticky laděnou předmluvu *Duchovna poezija i poezija na ducha* (Duchovní poezie a básnictví ducha) napsala znalkyně ženské poezie, mj. autorka pozoruhodné monografie *Glasove na ženi v bălgarskata poezija. Aspekti na meždutekstovost (ot sredata na XIX do 40-te godini na XX vek)* (Hlasy žen v bulharské poezii. Aspekty mezitextovosti od poloviny 19. do čtyřicátých let 20. století [Ivančeva 2015]), Iren Ivančeva-Merdžanska, která dlouhodobě působí ve Spojených státech amerických. Literární vědkyně svůj peritext koncipovala jako úvod do světonázorových a filozofických souřadnic (*sui generis* „duchovní jógy“) této knihy veršů, která do sebe pojala „poezii, eseje a fragmenty úvah, založených na mozaice jednoho života, jež jsou vyplněny zdrženlivým steskem prochnutou podzimní moudrostí, nostalgickými

tóny, ale také závažnými existenciálními prozřeními“¹ (Gäläbova 2021: 6).

Sbírka Lidie Gäläbovy je rozdělena na dvě ne- stejně rozměrné části: první, která je sice bez názvu, ale tvoří vlastní jádro *Sestavování slunce*, je obsáhlejší (Gäläbova 2021: 11–46), druhá, kratší, zhruba poloviční (Gäläbova 2021: 47–63), má formu jakýchsi deníkových útržků, je pojmenována *Zapiski po vreme na karantina* (Zápisky z časů karantény) a lze ji chápat jako samostatný základ nějaké budoucí, doposud jen načrtnuté knihy, anebo jako dovětek, postskriptum či epilog té stávající.

Jedna mravní zásada předjímá celou knihu – básnička si jako svou devízu vybrala následující průpověď, jež je umístěna pod její podobenkou na záložce:

„Lidská láska nezná hranic,
lidská krutost – také ne.

Každý má právo na výběr!“

První oddíl sbírky otevírá reflexivní lyrizovaná próza *Sänjat* (Sen [Gäläbova 2021: 11–16]) s rozsáhlým úvodním citátem z *Bhagavadgíty* (zkráceně *Gíty* neboli též *Zpěvu* či *Písně Vznešeného*, popř. *Písně o božství*), konkrétně z jejího 2. zpěvu (L. Gäläbova si vybrala verše 27, 38, 39, 47, 48, 62–63), který poskytuje poučení, jak lze filozofickým rozjímáním dojít k poznání nicotnosti a pomíjelnosti všech forem existujících ve zjevném světě, jehož opakem je věčné bytí, a jak tímto poznáním můžeme dojít na cestu vedoucí k duchovní svobodě a nesmrtelnosti:² „27. *Vždyť kdo se narodil, zcela jistě zemře, a kdo zemřel, zcela jistě se narodí. Proto bys neměl žetel toho, co je nevyhnutelné. [...] 38. Nauč se klást radost i strast, zisk i ztrátu, vítězství i porážku sobě naroveň, a hotov se k boji; tak neutrpíš zlo. 39. [...] Ukázněn touto moudrostí, odvrhneš pouta činů [tj. karmu]. [...] 47. Máš právo pouze na činy, nikdy však na jejich plody. Plody činů nesmějí být pro tebe pohnutkou, avšak neulpívej ani na nečinnost. 48. [...] buď lhostejný k úspěchu i neúspěchu*

¹ Tento i další překlady autor [M. Č.].

² V následujících řádcích bylo užito prvního českého překladu *Bhagavadgíty* přímo ze sanskrtu, pořízeného Janem Filipským a Jaroslavem Vackem (*Bhagavadgíta* 1976: 42–45); sama L. Gäläbova uvádí, že citát pochází z kapitoly úvodní, v bulharském překladu nazvané *Jóga skrze Ardžuno strádání*.

a konej činy setrváváje v sebekázněni. (Taková) jednotejnost se nazývá ukázněností [tj. jógou, vyrovnaností myslí]. [...] 62. Uvažuje-li člověk o smyslových předmětech, pochází z toho ulpívání, z ulpívání rodí se žádost, z žádosti povstává hněv. 63. Z hněvu vzniká pomýlení, z pomýlení ztráta paměti, ze ztráty paměti zánik rozmyslu, a se zánikem rozmyslu člověk hyne.“ Díky takovému vstupnímu klíči může čtenář básniřčinných veršů toto hinduistické podloží – spolu s paralelními odkazy ke křesťanství – vnímat jako integrální součást „děni smyslu“ v *Sestavování slunce* jakožto navenek celistvém znakovém systému, do sebe uzavřeném a intencionálně provázaném.

Lyrický prozaický fragment by se mohl jmenovat i *Dvojsen*, jak signalizuje autorčin podnázev *První a Druhý sen*, zařazený bezprostředně po výše citovaném prologu. Krátkou prózu lze nazvat pokusem o smíření lyrického subjektu s bolestnou ztrátou otce (součástí tohoto smířování je existenciální hra se smrtí chápanou jako pouť, cesta či výprava do neznáma) a o nalezení duchovní rovnováhy v józe. Vzpomínka na otce je nejprve velice čerstvá. První sen přichází v dubnu 1991, pouhých 40 dní po jeho smrti, a líčení oneirického výjevu je retardováno zpovědí básniřčina alterega o své cestě k východnímu učení (lyrická hrdinka o sobě často promlouvá ve 3. osobě, tedy jako „o ní“). Letmo se tímto vyznáním nejprve mihne přítelkyně z mládí, která do bulharštiny přeložila *Bhagavadgítu*, potom se hlavní pozornost upne na duchovní učitele-svámíždího, přinášejícího lyrickému subjektu úlevu a znovunalezený klid, neboť z jeho podivuhodné bytosti „vane cosi nevysvětlitelného“ (Gäläbova 2021: 14). Druhá snová návštěva otce se odehrává později, před několika lety, a mrtvý v ní lyrické mluví uštěďruje výtku „Nevíte nic o světě – nevíte nic o svých básnicích“, které bylo užito jako druhého úvodního citátu (za úryvkem *Bhagavadgíty*). Finále „dvojsnu“ vyúsťuje v poznání, že smrtí nic nekončí, neboť je novým počátkem nějaké další, byť rouškou tajemství obestřené existence.

Stylizace deníkového zápisu snu s tolika autobiografickými detaily a filozofickými odbočkami zřejmě autorce velmi vyhovuje, poněvadž se k ní uchyluje i v několika dalších případech. Může takto dobře využít svého sklonu k ese-

jističnosti, která jí umožňuje nenásilně a prostřednictvím poetického jazyka (zašifrovaných básnických obrazů, jež se před čtenářem podhalují jen zvolna a v letmém náznaku) reagovat na aktuální společenské problémy a potřeby.

Text *Sen* je vhodně umístěn jako počátek konceptuálně promyšleného celku, jelikož je zásadní pro ideový záměr, pro architektoniku sbírky i její celkový rytmus a kompozici.

Esejisticko-snových či prozaicko-meditativních fragmentů obsahuje sbírka vícero, kromě celého druhého oddílu *Zápisky z časů karantény*, kde prózu nejednou prostupují verše, jsou to lyrické črty *Kartina* (Obraz [Gáläbova 2021: 26–27]), *Sň za chrám* (Sen o chrámu [Gáläbova 2021: 33–34]), *Razprášvane na glucharčetata...* (Rozfoukávání pampelišek [Gáläbova 2021: 40–41]) či *Otkäs* (Úryvek [Gáläbova 2021: 45–46]), který první část sbírky uzavírá. Takže pohlédneme-li na knihu prizmatem této skutečnosti, jde spíše o soubor básnických próz prokládaných verši (básně zaujímají pouze zhruba větší třetinu knihy).

Platilo-li o předchozí sbírce, že je veskrze inspirována českou metropolí, v *Sestavování slunce* se pražská topoi vyskytují spíše vzácně – např. v pohádkové impresi *Obraz* a potom v *Zápisčích z časů karantény* (při covidové pandemii jsme se všichni – nejen autorka – stali zajatci Prahy, neboť z ní nebylo úniku jiného než imaginárního). Lyrický subjekt více není tak hýřivě fascinován novým místem pobytu, protože se již stal neoddělitelným od „kamenné krásky“, naleznuv v ní zázemí, vnitřní domov.

Přesto (nebo právě proto) je v několika číslech knihy bohatě variován motiv bloudění, mizení, ztrácení („gubenetó“) v úzkých uličkách i tajemných zákoutích. Tento princip pak přechází z procházek básnického Já křížem krázem magickými prostory města či parku na bloudění mentální – často se objevuje bdělé snění, ale i „klasický“ noční sen. Prostor českého domova a vzpomínek na původní vlast se tak mohou prostupovat a prolínat. Jak básnířka sama o své tvorbě řekla, „ztrácení“ ve formě zasnívání i zdánlivě bezcílného bloumání rozlehlými prostory labyrintu Prahy i bludištěm vlastní mysli je svébytným „druhem estetiky“.

Druhým dominantním motivem je sestavování či skládání jednotlivých částíček v jeden kompaktní celek. Emblematická je v tomto

směru báseň *Kak se sglobjava slance?* (Jak sestavit slunce? [Gáläbova 2021: 43]). O náboženské symbolice byla řeč výše; v souvislosti se jmenovaným textem stojí za zmínku, že obecně lyrická hrdinka při tematizaci ztráty někoho blízkého, smrti a odchodu ze života nebývá temně gotická, dekadentní ani lacině pohnutá či larmoyantní, spíše pracuje s metaforami světla, světelných odstínů, záře – a zde se dostáváme k citované básni a ikonickému obrazu celé sbírky: slunce básnířčino alterego skládá z vlastní duše a výronů svého rozesmutnělého nitra, avšak nakonec „po ránu se usmíváš / na celý svět...“. Lyrické Já sestavuje právě a jedine slunce, aby vyniklo směřování básnického subjektu ke světlu a jasu, veškeré temnotě dnešního světa navzdory. V tom spatřuji hlavní myšlenku, a tím i básnické poselství celé sbírky, z níž si dovoluji níže připojit několik pro poetiku Lidie Gáläbovy příznačných ukázek v českém překladu.

JAK SESTAVIT SLUNCE?

Vezmeš kousilínek
duše
a rozpustíš ho
ve vlastní slze,
po ránu se usmíváš
na celý svět...
A tak pořád,
každý den,
dokud
neposkládáš
mozaiku.

JEJÍ DŮM
je světlem
ve dvou sloupech barvy bílé.
Jeden – na nebesích,
druhý – v zemi tkví,
ale každý z nich
budeš vždy míjet –
není nahoře
ani dole,
drží jej
pouhé světlo.

TOHLE MÍSTO JE ČLOVĚK,
 když do ní strká
 tolik lidí,
 strkají do ní,
 se slovy,
 beze slov.
 Zapomnění.
 Strkají do ní –
 jenom ať nezapomene,
 každý den si opakuje,
 že tohle místo
 je
 člověk,
 stojí,
 na vzduchu
 zavěšená,
 opouští je,
 dává jim všechno,
 celé kusy,
 dokonce i
 malé vzpomínky.
 Jen aby se pohodlně usadily,
 jen aby se,
 co hrdlo ráčí, natrajdaly,
 už konečně!
 Jen aby si
 v sobě samých
 dosyta popovídaly,
 nakonec,
 v sobě.
 V sobě.

RUCE JEJÍ MATKY,
 s krásnými
 dlouhými prsty,
 krásnými
 ve stáří,
 se skvrnkami něžnými
 jak macešky.

OBRAZ

Ponořila se do pozdního odpoledne... Ztrácí se, jako by se rozpouštěla v ročním období vetknutém mezi léto a podzim. Prochází jakýmsi parkem a sleduje, jak letní euforie ustupuje nadcházející jeseni. Ta se vkrádá v pestrých barvách a světle, jež jako by nevycházelo ze slunce, nýbrž prýštilo z povlovně žlutnoucího listí, mezi proužky vzduchu a rozředuje ho vůní vláhy a ocúnů, jiskřících světle fialovými tóny v polehlé, stále ještě zelené trávě. Všechno je jaksi znehybnělé a pohřížené do snivého odpoledního času, jen roční doby nepostřehnutelně, leč s jistotou mění svá dosavadní místa. Jeseň přichází pomalu, majestátně, tichounce se krade, aby neprobudila něčí sen, skrytý ve větroví místních velikánů. Mezi jejich korunami se prodírá světlo a ona si představuje, jak z některého kmene vyskočí pohádkový trpaslík. O tom se ji totiž snažila přesvědčit babička, že ve stromech obrostlých břečťanem žijí bájní trpaslíci. Je už pozdě věřit na pohádky, ale přece jen kráčí s předvídavou rozvážností. Usmívá se nevysvětlitelnou bolestí a vpíjí pohled do každého listu, aby tam odhalila cosi důvěrně známého, co konkrétně, to však sama neví. Cítí se ztracená jak v začarovaném lese, ponechána na pospas všemi a vším, co zná. Jako by se ocitla v trhlíně do nějakého dalšího prostoru, v němž čas plyne jiným způsobem. Neexistuje tam minulost, přítomnost ani budoucnost. Rozplynula se v jedno obrovské nic – stala se převtělením sebe samotné. Ohmatává si tělo, aby se přesvědčila, že se dosud nerozpadla, rozhlíží se kolem, aby objevila něco známého, jenže nic nenachází. Je sama, pluje vzduchem, stromy lhostejně pochvívají listy a ji ze všech stran svými vlavými pažemi objímá lehounký vánek. Zkouší si na něco vzpomenout, ale neví nač, chce se jí vykřiknout, ale nemůže, po lících jí kanou slzy. Možná ji spatří nějaký trpaslík a poskytne jí přístřeší v blízkém stromu ovinutém břečťanem. To by určitě měla udělat, vkrást se do nějaké pohádky a posléze z ní zase nenápadně vyskočit, pokud se jí to podaří. Stojí celou věčnost, očekávajíc, že se břečťan pohne a čísi hlas ji uvítá radostným zvoláním: „No konečně! Kdepak ses tak dlouho potulovala?“ ...

TAHLE VRBA JI HLADÍ, NĚŽNĚJI NEŽ MUŽ,
 neostýchá se jí nabídnout všechny svoje pokroucené údy...
 Tahle vrba, zdalipak kdysi nebyla mužem;
 jenomže – co potom byla zač?

SLOVA, TA JI MAJÍ RÁDA,
 koho však měla ráda ona?
 Ať řekne jakékoliv jméno,
 nic to nezmění –
 láska zůstala venku.
 Zato uvnitř
 byla ona –
 slova – jen ona.
 Slovy se milovali.
 Slovy se svlékali.
 Slovy se probouzeli.
 Slovy se živil.
 Slovy se rozcházeli.
 Slovy se bránili.
 Slovy se obviňovali.
 Slovy.
 Jenže nestačila.
 Nestačí.

RÁNO,
 z ručiček
 ticha tok
 v oněmělém městě,
 bezlistou břízou
 profukuje vítr
 a
 boru
 kanou vstříc slzy průzračné
 v oku
 ztajeného dvoru.

PROSTORŮM EMBRYA
 neporozumí,
 vždyť žije
 s chmurnou ranou
 na zemi
 a každý den
 se učí
 hovořit
 s travami,
 větrem,
 mravenci –
 a lidmi.

ZNOVU A OD ZAČÁTKU
 tě objevuji,
 v chladu šedém,
 v šedavě zlaté hvězdě,
 v temnotě poblíž slunce,
 v neonu stěží možném.
 A přesto.
 Objevuji tě,
 ze strany,
 úkosem,
 zpříma,
 hmatem,
 v temno-temné
 samotě.
 Ozařuješ ji,
 přivíráš mne,
 abych zůstala uzavřena
 ve světle.
 Není slunečné
 a je slunečné,
 modré je –
 a ne.
 Je.

ZPOZA DRUHÉ STRANY ČÁRY,
 sestavuje si kousky
 sebe samé –
 dítěte,
 otce a matky
 a ženy,
 poznává se v tom,
 motýl
 ve snách –
 sama se učí
 létat.

KDYŽ MI DOVOLÍŠ SPATŘIT –
 vidím –
 levá strana je tvoje,
 čí však je ta pravá?

TAHLE SLOVA, TA NEJSOU TVÁ.
 A ani tamta ne.
 Neskrývej se za nimi.
 Chraň si je v sobě.
 V sobě.

Zápisky z časů karantény

5. KARANTÉNA jí pomáhá zapomenout na vnější svět. Zavřená uvnitř, může si dovolit otevřít tu někdejší lásku, zapouzdřenou hluboko v ní. Hledí jí právě do očí a rozevívá vrstvu za vrstvou, už tuhle lavinu vzpomínek nemůže zastavit. Ty na ni pokřikují, aby jim věnovala pohled, aby jim dovolila vyplout na povrch, aby je rozšířovala a aby se nebála, že ji zabijí. Nemá na výběr nic jiného než výzvu přijmout.

Podáváš mi ruku,
a já vyrážím,
neptám se kam,
neznám tě,
ale uchvacuješ mě,
nořím se do tebe,
tonu
a vím,
že se nemohu vrátit,
nemohu utéct.
Nořím se do tebe,
cítím každé vlákno,
cítím naši předurčenost,
ty jsi a nejsi,
já jsem a nejsem.
Jsme.
Na hraně.
Střemhlavý pád je
nevyhnutelný.

16. VYBRANÉ MÍSTO, ALE NIKOLIV UTOPIKÉ. NÁŠ SVĚT. Nemáme na výběr, tohle je náš svět – plný nočních můr i krásy. Můžeme si snít o paralelních světech nebo o světech vesmírných, ale nesmíme zapomínat na náš svět, který jsme si sami stvořili. Kéž máme dost odvahy nahlédnout jej takový, jaký je.

17. ZTRÁTY, KTERÉ PROŽÍVÁME, ABYCHOM NEZAPOMNĚLI, JSOU DRAHOCENNÉ ŠRÁMY NA DUŠI. Měly by nás opravdu činit silnějšími, i když v nás spíše prohlubují citlivost a schopnost porozumět. Opravdově. Dokonce i čas je bezmocný, jen přemísťuje a ovívá patinou vzpomínky na lidi, ty nejbližší, a činí je

ještě živějšími. Připomene nějakou příhodu, detail, předmět, oblečení a tím ožíví celý obraz, chvilkový výjev, žitý život. Kolikrát se ztratí v těchhle maličkatých průrvách a stvoří pro zmizelé nové bytí. Každý sen je jako začátek, začátek bez konce. Pronikavá bolest ze ztrát... Jak ji lze vyjádřit, slova jsou bezmocná, nedostatečná, zalykají, rdousí hrdlo, vážnou v něm a zůstávají trčet jako mlčení. Jsme odsouzeni zakoušet tuhle bolest, dokud budeme naživu, bolest je naší pamětí i spásou. Je jako roušky během karantény, kdy nám byla odňata slova, ba téměř i vzduch! Snad náhodou, abychom se zamysleli, co vyslovujeme a proč dýcháme. Má-li to nějaký smysl; a má? Kolikrát si tuto otázku položíme, tolikrát na ni dostaneme pokaždé jinou odpověď a ani ta nám nebude stačit. Nebude, ale je to jediný způsob, abychom šli v životě dál. To platí jak o životě tady, tak o tom na druhé straně – máme právo výběru a každý to provede sám. Snažíme se fyzicky přežít bez úhony, abychom si uchovali ducha, anebo si uchováváme ducha, abychom přežili? Kdo na to odpoví?...

POUŽITÁ LITERATURA

BHAGAVADGÍTA (1976) Přel. Jan Filipický a Jaroslav Vacek. Praha: Odeon.

ČERNÝ, M. (2018) Praha plná andělů. In: margine českého výboru veršů bulharské básnířky žijící v Česku. In: Gálábova, Lidija: *Andělé Zlatého města*. Přel. Marcel Černý. Praha: Novela bohémica, s. 75–111.

GÁLÁBOVA, L. (2021) *Sglobojavane na slánce-to*. Sofija: Izdatelsko atelie Ab.

IVANČEVA, I. (2015) *I. Glasove na ženi v bălgarskata poezija. Aspekti na meždutekstovost (ot sredata na XIX. v. do 40-te godini na XX. vek)*. Sofija: Prosveta.

Лидия Гълъбова

Сглобяване на слънцето



Lidia Gălăbova
Andělé Zlatého města

novela
BENEFIT